
ІСТОРІЯ НАУКИ

Ірина Побережська¹, Євгенія Сливко²

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Грушевського, 4, Львів, Україна, 79005*

¹iryna.poberezhska@lnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-5020-8326>

²emslivko@i.ua; <https://orcid.org/0000-0002-2731-0602>

ДО 95-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ОЛЕКСАНДРА ПАВЛОВИЧА БОБРІЄВИЧА

У грудні ми згадуємо довголітнього завідувача кафедри петрографії геологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, професора Олександра Павловича Бобрієвича (1928–2005), якому 25 грудня 2023 р. виповнилося би 95 років.

Олександр Бобрієвич 1951 р. закінчив з відзнакою геологічний факультет Львівського університету і вступив в аспірантуру на кафедрі петрографії. Його науковим керівником був проф. В. Соколов. У 1955 р. О. Бобрієвич успішно захистив кандидатську дисертацію, присвячену геолого-петрографічній характеристиці вулканічних порід межиріччя Ужа й Латориці в Закарпатті. Водночас протягом 1951–1955 рр. він працював молодшим науковим співробітником Інституту геології корисних копалин АН УРСР (нині Інститут геології і геохімії горючих копалин).

У 1955 р. Олександра разом з іншими молодими науковцями й випускниками геологічного факультету – З. Бартошинським, В. Побережським, Г. Смирновим, О. Харківим та іншими за рекомендацією В. Соколова скерували в Якутію, де він очолив алмазну науково-дослідну партію Амакинської геологічної експедиції. Ця експедиція провадила роботи з комплексного вивчення щойно відкритих алмазних родовищ Якутії, наявність яких ще до Другої світової війни спрогнозував В. Соколов. Результати майже десятирічної кропіткої праці стали основою докторської дисертації О. Бобрієвича “Петрология кимберлитов Якутии”, яку він захистив 1961 р.

У 1964 р. учений повернувся в Україну, де очолив відділ алмазів і благородних металів в Інституті мінеральних ресурсів Міністерства геології України (м. Сімферополь). У цей період під керівництвом Олександра Павловича сформувалась активна “алмазна” група, ядро якої становили випускники геологічного факультету Г. Смирнов, М. Головка й О. Тарасюк. Так почалися широкомасштабні алмазорозшукові роботи, якими було охоплено майже всю територію України.

У 1974 р. О. Бобрієвич очолив кафедру петрографії геологічного факультету Львівського університету, якою керував до 1998 р. Завдяки великому досвіду науковця й виробничника він усебічно розкрив свою педагогічну майстерність: читав основні

курси (петрографія кристалічних порід, фізико-хімічні основи петрографії і мінералогії та ін.)

Олександр Бобрієвич –
випускник геологічного
факультету, 1951.

і запровадив новий спецкурс “Геологія алмазних родовищ”, за яким видав навчальний посібник, успішно провадив наукове керівництво аспірантами.

У науковому доробку вченого й педагога близько 200 наукових і методичних праць. Перші з них присвячені вивченню вулканічних порід Закарпаття. Їм передувала участь дослідника в роботі спеціального петрографічного загону, організованого у другій половині 1940-х років В. Соболевим. Загін провадив дослідження в Рахівському, Берегівському та Вишківському районах, особливо в межах Вигорлат-Гутинського пасма. Результати цих досліджень узагальнені у відомій класичній монографії “Петрография неогеновых вулканических гипабиссальных пород Советских Карпат” (Соболев, Костюк, Бобрієвич и др., 1955). У цій праці, що не втратила свого значення донині, наведено досить детальну петрографічну, а

також петрохімічну й геологічну характеристику вулканічних порід Берегівського горбогір’я (андезито-дацити, ріоліти та їхні туфи) і Вигорлат-Гутинського пасма (базальти, андезито-базальти, двопіроксенові, крупнопорфірові, гіперстеневі і піроксен-роговообманкові андезити, андезито-дацити, дацити, туфи андезито-базальтів і базальтів, ріоліти, ріолітові туфи). Окремі розділи присвячені гіпабісальним інтрузивним породам – гранодіорит-порфіритам і кварцовим діорит-порфіритам, інтрузивним двопіроксеновим і піроксен-амфіболовим андезитам та андезито-базальтам, безолівіновим долеритам та ін. Схарактеризовано різноманітні включення у вулканічних і гіпабісальних породах (гломеропорфірові скупчення, гомогенні включення, ксеноліти давніших магматичних і осадових порід та роговиків). Багато уваги приділено контактному метаморфізму і метасоматичним змінам. Наведено також зведену характеристику породоутворювальних та інших мінералів (плагіоклази, олівін, клінопіроксени, гіперстен, рогова обманка, біотит, гранат, кварц, триміт і кристобаліт, калішпат тощо).

Олександр Бобрієвич (другий ліворуч) з колегами та китайськими дослідниками.
Амакінська експедиція, Нюрба.

Олександр Павлович є співавтором низки класичних монографій, присвячених алмазній тематиці: “Алмазы Сибири” (1957), “Алмазные месторождения Якутии” (1959), “Петрография и минералогия кимберлитовых пород Якутии” (1964) та ін. Ці праці свого часу були перекладені й видані у США, Великій Британії, Японії та інших країнах. Під керівництвом О. Бобрієвича було відкрито (1960) новий різновид еклогіту – гроспідит. Це коесит-кіанітовий еклогіт, який трапляється у вигляді ксенолітів у алмазonoсних кимберлітах і містить піроп-альмандин-гросуляровий гранат в асоціації з омфацитом.

Непереврені дослідження О. Бобрієвича пов'язані з вивченням алмазonoсності й металonoсності України. Ідеться про сімферопольський та другий львівський періоди творчої діяльності вченого. Під його керівництвом і за безпосередньою участю проведено широкомасштабні розшукові роботи, в основі яких був метод піропового картування, що відіграв провідну роль у відкритті кимберлітових трубок у Якутії. Поряд зі шліховим опробуванням алювію проводили дрібномасштабне опробування крупнозернистих відкладів. Ці роботи виконували разом з виробничими геологічними організаціями (Львівська геологорозвідувальна, комплексна геофізична, Приазовська геологорозвідувальна експедиції) і науково-дослідними установами Академії наук України (головно Інститут геохімії і фізики мінералів). За результатами робіт виявлено багато нових пунктів знахідок дрібних алмазів у басейнах рік Міус–Кринка, Дністер і Південний Буг та в їхньому межиріччі (балтська світа), на північному узбережжі Азовського моря й північно-західному узбережжі Чорного. Надзвичайно важливим було виявлення у розсипах дрібних алмазів кимберлітового типу, а також численних проявів супутника алмазу – піропу, важливого індикатора кимберлітового магматизму.

Сенсаційним стало визначення серед теригенних відкладів центральної частини Донецького басейну поряд з малохромистим піропом хромового піропу з умістом $\text{Cr}_2\text{O}_3 = 4,88\text{--}6,27\%$, що є близьким до піропів з алмазonoсних кимберлітів Якутії та алмазoвмісних ксенолітів мантійного перидотиту. Ці знахідки, безумовно, стали важливим доказом прояву в цьому регіоні не тільки кимберлітів узагалі, а й їхньої алмазonoсної фації. Вони, на думку О. Бобрієвича з колегами (1977), мають принципове значення в розгляді реальності загальнотеоретичних передумов корінної алмазonoсності не тільки цього регіону, а й Східноєвропейської платформи загалом. На підставі виконаних до-

сліджень складено першу прогнозну карту можливої корінної та розсипної алмазності України, визначено перспективні площі на корінні й розсипні джерела алмазу, виявлено розсипні прояви алмазів і визначено подальші напрями геологорозвідувальних робіт. З'ясовано, що найперспективнішими є північна частина Волино-Подільської плити, північний захід і центр Українського щита (УЩ) та зона зчленування Приазовського масиву щита з Донбасом. Згодом прогноз підтверджено. У 1970-х роках в Україні відкрито перші чотири трубки, дві дайки кімберлітів і навіть виявлено кристали алмазу.

У цей період з'явилась публікація О. Бобрієвича та В. Грицика, присвячена золотоносності Чивчинських гір і Передкарпаття, у якій наведено цікаві дані щодо поширення в регіоні розсипного золота не тільки в сучасному алювії, а й у різновікових похованих розсипах, якими є соймільські конгломерати крейди і слобідські конгломерати міоцену.

Будучи завідувачем кафедри петрографії, Олександр Павлович і надалі тісно співпрацював зі своїми учнями й колегами з Інституту мінеральних ресурсів та геологами виробничих геологічних організацій, став фактично куратором алмазних досліджень в Україні. Результати праці опубліковані в низці статей і колективних монографій, виданих за редакцією акад. М. Семененка: "Рифейский вулканизм и металлоносность западной части Украинского щита" (1968), "Алмазность юго-западной окраины Русской платформы" (1970), "Платформенные структуры обрамления Украинского щита и их металлоносность" (1972), "Алмазность терригенных образований балтской свиты Украины" (1973), "Критерии прогнозирования месторождений Украинского щита и его обрамления" (1975). У двох власне алмазних монографічних працях О. Бобрієвич є головним співавтором майже всіх розділів, а в трьох останніх – низки розділів, присвячених головно проблемам алмазності як окремих регіонів, так і України загалом.

Олександр Павлович з вірменським колегою. Амасія, Вірменія, 1971.

О. Бобрієвич на урочистому засіданні геологічного факультету на честь його 70-річчя. Ліворуч – В. Хмелівський. Львів, 1998.

Важливі публікації О. Бобрієвича з'явилися у спеціальному випуску 14 "Вісника Львівського університету. Серія геологічна" (1999), який був присвячений проблемам алмазонасності. Його підготували О. Бобрієвич, Г. Яценко та Є. Сливко. Тут вміщені три фундаментальні публікації за участю Олександра Павловича: "Наукове обґрунтування перспектив корінної та розсипної алмазонасності території України" (співавтор Г. Яценко); "Кімберліти України" (співавт. Г. Смирнов, О. Чашка, О. Тарасюк та ін.); "Деякі питання прогнозування алмазних родовищ на території України" (співавт.

О. Тарасюк, Т. Князев, О. Зарицький та ін.). У зазначених публікаціях уперше детально схарактеризовано кімберліти України. Автори ґрунтовно висвітлили петрохімічні особливості українських кімберлітів, зіставивши їх за хімічним складом з кімберлітами різних регіонів світу, а також детально проаналізували хімізм мінералів-індикаторів алмазонасних кімберлітів (піроп, пікроільменіт, хромшпінеліди, клінопіроксен, флогопіт). Надзвичайно важливими й цікавими є дані про хромистість піропу. За масовим вмістом Cr_2O_3 виділено мало- (до 5 %), середньо- (5–10) і високохромисті (понад 10 %) різновиди піропу. Зроблено важливий практичний висновок: перспективи потенційної алмазонасності кімберлітів трубки Новоласпінська стають більш переважними порівняно з трубкою Південна. Зазначено також, що великий інтерес становлять кімберлітопрояви ділянки Кухотська Воля на півночі Волині, які безпосередньо свідчать про наявність високоалмазних фацій кімберлітів.

У статті, присвяченій питанням прогнозування алмазних родовищ на території нашої країни, автори навели регіональні прогнозно-розшукові критерії та ознаки кімберлітопроявів в алмазонасних провінціях світу: Якутській, Архангельській, Південноафриканській, Західноавстралійській та Українській. Зазначено, що в межах УЩ найперспективнішими на алмазонасні кімберліти є Подільський та Побузький архони. Також є передумови для виявлення алмазів метаморфогенного генезису й алмазонасних лампроїтів, зокрема, у Покрово-Кириївському районі Приазов'я та Шепетівському на північному заході УЩ.

Активною була науково-організаційна діяльність О. Бобрієвича. Він багато років очолював уже згадувані великі колективи, був одним із організаторів і науковим керівником Галузевої науково-дослідної лабораторії вивчення речовинного складу

рудонесних формацій (створена 1979 р. у Львівському університеті з ініціативи Міністерства геології України) і курував у ній науковий напрям “Розробка магматичних і літолого-мінералогічних критеріїв розшуків корінної і розсипної алмазності”. У 1994 р. брав активну участь в організації на факультеті Інституту геології і мінералогії золота, кольорових металів і алмазів України. Також Олександр Павлович був заступником відповідального редактора “Мінералогічного збірника”, членом спеціалізованої вченої ради з захисту докторських і кандидатських дисертацій з геологічних спеціальностей Львівського університету, членом оргкомітету багатьох наукових форумів.

Наукова і педагогічна діяльність ученого високо оцінена геологічною громадськістю, а також на державному й міжнародному рівнях. Олександра Павловича обрано академіком Нью-Йоркської Академії наук, нагороджено медалями “За трудову доблесть” (1957), “За доблестный труд” (1970), В. І. Луцицького (1998), золотою медаллю Американського біографічного інституту (1998), іменною срібною медаллю “2000 найвидатніших людей XX століття” у номінації ІВС Кембриджу (Велика Британія, 1998).

До 95-річчя проф. О. Бобрієвича співробітники кафедри мінералогії, петрографії і геохімії імені професора Ореста Матковського підготували спеціальний банер з фотографіями, які ілюструють життєвий і творчий шлях Олександра Павловича.